

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.2:001.891Бузескул
DOI: 10.34142/2313-2345.2020.57.22

О. М. Богдашина

доктор історичних наук, професор
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
ORCID0000-0001-8505-5075
Researcher ID <https://publons.com/researcher/3096315/olena-bohdashyna/>

**МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
В. П. БУЗЕСКУЛА**

У статті розглядається вплив просвітницьких, ліберальних, позитивістських ідей на світогляд та наукову творчість видатного історика. Зокрема шляхом аналізу наукової спадщини В. П. Бузескула показано наявність усіх елементів позитивістської моделі історіописання в його працях: віра у суспільний прогрес, визнання історичного процесу закономірним, багатofакторним, розробка теорії суспільної еволюції. У цьому відношенні його варіант не відрізнявся від загальноєвропейського прототипу. Історик закликав інших дослідників дотримуватися принципу об'єктивності та активно використовувати принцип системності та метод аналогії, що набули культового значення у позитивістській дослідницькій методиці. Ліберальні переконання В. П. Бузескула найяскравіше проявилися під час революційних подій 1905–1907 та 1917–1920 рр. публічним засудженням вченою смертної кари та інших видів репресій. Його просвітницькі уподобання сконцентровані у словах вченого про надзвичайну важливість науки, освіти і культури для розвитку суспільства.

Ключові слова: позитивізм; теорія історичного процесу; дослідницька методика; лібералізм; В. П. Бузескул; Харківський університет.

The article considers the influence of enlightenment, liberal, positivist ideas on the worldview and scientific work of a prominent historian. In particular, the analysis of V. P. Buzeskul's scientific heritage shows the presence of all elements of the positivist model of historiography in his works: belief in social progress, recognition of the historical process as natural, multifactorial development of the theory of social evolution. In this respect, its version did not differ from the European prototype. The historian called on other researchers to adhere to the principle of objectivity and to actively use the principle of systematicity and the method of analogy, which have gained cult significance in positivist research methods.

At the same time, he emphasized the relationship between the socio-political situation and the views of historians. Kharkiv scientist also called for caution when using the method of analogy to avoid the modernization of antiquity. He considered true most of the facts set out in ancient written sources, in addition, confirmed by the latest at the end of the XIX century archaeological and epigraphic research.

V. P. Buzeskul's liberal convictions were most evident during their evolutionary events of 1905–1907 and 1917–1920 by the public condemnation of the death penalty and other forms of repression by scientists. The scientist negatively assessed the coming to power of radical forces, especially the bolsheviks. His enlightenment preferences are concentrated in the words of the scientist about the extreme importance of science, education and culture for the development of society.

Keywords: positivism; theory of historical process; research methodology; liberalism; V. P. Buzeskul; Kharkiv University.

Постановка проблеми. Для кращого розуміння творчої спадщини істориків минулого методологія і методика їх праць завжди буде привертати увагу нових дослідників.

Аналіз актуальних досліджень. Тема «Методологія і методика історичних досліджень В. П. Бузескула» розглядалася у працях Л. В. Матвеевої [Матвеева 2004], О. М. Нечухріна, В. І. Кадеєва, О. М. Богда-

шиної. Так, за оцінкою О. М. Нечухріна, погляди В. П. Бузескула являли собою «обережний варіант перетворення позитивістського розуміння історії» [Нечухрін 1993 : 37]. В. І. Кадеєв правильно відзначав, що В. П. Бузескул марксизмом не оволодів та, ймовірно, не прагнув до цього... До кінця життя він залишався на позиціях ліберального позитивізму» [Кадеєв 2004: 477]. В узагальнюючій монографії О. М. Богдаши-

ної про позитивізм переконливо показано дотримання В. П. Бузескулом саме позитивістської моделі історіописання [Богдашина 2013: 19, 119–120, 169, 182, 232, 249, 251, 280, 295–296, 304, 306, 319 та ін.].

Мета статті – шляхом аналізу творчої спадщини В. П. Бузескула виділити головні засади методології, принципи і методи історичних досліджень харківського вченого.

Виклад основного матеріалу. Формування суспільно-політичних та історичних поглядів В. П. Бузескула припадає на період реформ Олександра II – час захоплення молоддю ідеями першого позитивізму. Владислав Петрович згадував про своє навчання Харківському університеті у 1876–1880 рр. як про час засвоєння засад «позитивної філософії», коли студенти «вважали обов'язковим прочитати Бокля, Д. С. Мілля, Спенсера» [Бузескул 1927 : 13].

Найбільшу роль у становленні молодого науковця зіграли два професори Харківського університету: М. Н. Петров і В. К. Надлер. В. П. Бузескул у некролозі, присвяченому науковому керівнику своєї магістерської дисертації М. Н. Петрову, перелічував такі риси методики вивчення історії: принципи системності й об'єктивності, пошук причинно-наслідкових зв'язків («механізму історичного руху»), коли «кожне явище, що розглядається, уявлялося не як щось випадкове, а з усіма своїми причинами, як відома ланка у ланцюгу подій, у ході історичного розвитку» [Бузескул 1887 : 46]. Аналізу «свідоцтв джерел» молодий науковець навчався й у В. К. Надлера: «Як на спеціальних лекціях, так і на практичних заняттях він знайомив слухачів з методами та прийомами історичної критики, і особисто про себе я можу сказати, що надзвичайно багато у цьому відношенні зобов'язаний небіжчику» [Бузескул 1894а : 44].

Погляди В. П. Бузескула ми характеризуємо як ліберальні та просвітницькі. Так, вчений завжди відстоював праволюдни на життя при будь-яких обставинах. У 1905 р. В. П. Бузескул був членом комісії Ради Харківського університету, яка підготувала резолюцію Ради Харківського університету: «Попередити катастрофу можливо лише в тому випадку, коли... народу будуть гарантовані священні права кожної

людини: недоторканість особи, свобода слова, друку, зборів» [Бузескул 1917а : 336]. Саме йому, як декану історико-філологічного факультету, разом з іншими двома деканами та ректором університету, ризикуючи власним життям, вдалося вивести студентів з барикад на Університетській гірці 12 жовтня 1905 р. У результаті перемовин штурму урядовими військами приміщення університету вдалося уникнути.

У статті «Пренія о смертной казни 2300 с лишним лет тому назад» [Бузескул 1907: 36–39] історик публічно виступив проти смертної кари. Погоджуюся з оцінкою його вчинку В. О. Набатовою: «Треба було мати велику громадську мужність, щоб, хоча б і у завуальованій формі, висловити свою опозиційність урядові у самий розпал столипінських військово-польових судів, які лютували у країні» [Набатова 1973 : 215].

Саме під впливом просвітництва і позитивізму вчений вірив у силу і навіть рятівність для суспільства освіти і культури. В. П. Бузескул вважав науку «світовою силою, яка повинна підноситися над різного роду перегородками, що розділяють людство, яка повинна об'єднувати його», «дещо самодостатньою» [Бузескул 1929b : 7].

Своє переконання про служіння науки істині і правді, дотримання нею об'єктивності він публічно повторив у 1928 році: «Наука найкраще служить, коли залишається вірною собі, своєму головному призначенню; а це призначення – пізнання світу та людини, служіння істині, правді. Зраджуючи своєму призначенню, наука стає некорисною і навіть приносить шкоду» [Бузескул 1929b : 7–8].

Учений негативно оцінював приход до влади радикальних сил, особливо більшовиків. В одній із харківських газет наприкінці 1917 р. В. П. Бузескул підкреслював шкідливість комуністичних гасел: «Встановлення майнової рівності не врятує від внутрішньої боротьби. Люди будуть таки домагатися влади, почестей або грошей» [Бузескул 1917b : 3]. В одному з рукописів, датованим травнем 1920 р., він намагався уявити причини перемоги більшовиків. З цією метою В. П. Бузескул порівняв різні факти з історії стародавніх Греції та Риму,

Французької та Англійської буржуазних революцій, а також політику Наполеона I та Наполеона III. Вчений дійшов висновку, що «анархія, громадянська війна, небезпека з боку внутрішнього або зовнішнього ворога створюють необхідність зосередження влади – Диктатури, яка може бути Диктатурою окремих осіб або цілих груп, партій, класів» [Бузескул 1920 : 3].

На його переконання, більшовики успішно використали на свою користь складні політичні обставини, в тому числі і тому що вони «спіралися на інстинкти та бажання маси, на військову силу, на надзвичайні заходи, ...задовольняли потреби у сильній владі» [Бузескул 1920 : 8–9]. В. П. Бузескул схвалює нову владу за збереження Росії. В умовах повної анархії, «надзвичайної роздвіленості, що набувала іноді навіть комічних форм», «свідомо чи несвідомо» більшовики «були у багатьох відношеннях державниками та борцями за об'єднання» Росії [Бузескул 1920 : 9]. Водночас він засуджував більшовицький терор, сподіваючись на його згортання після закінчення громадянської війни [Бузескул 1920 : 17].

Учення К. Маркса. В. П. Бузескул характеризував як «грубе спотворення історії» [Бузескул 1915а: 475]. Погляди ж самого Бузескула ми характеризуємо як поступову еволюцію від засад першого (раннього) позитивізму до другого.

В. П. Бузескул все життя активно досліджував німецьку історіографію. Остання, за оцінкою вченого, «мала найбільш універсальний характер» [Бузескул 1885: 5]. До того ж «ніде історичні дослідження не вирізняються таким багатством і різноманітністю, такою глибиною, фундаментальністю та критикою, ніде немає таких численних та взірцевих видань пам'ятоків як у Німеччині» [Бузескул 1885:5]. В іншій статті вчений вказує, щовикористання архівних актових матеріалів як найбільш вірогідних історичних джереле головним досягненням німецької історіографії XIX ст. [Бузескул 1926:1123].

Іншим досягненням історичної науки останньої третини XIX ст. історик називав «надзвичайний ріст матеріалу, відкриття нових даних» завдяки «насамперед археології» [Бузескул 1900 : 59]. Серед археологіч-

них джерел з давньогрецької історії В. П. Бузескул особливо виділяв надписи, називаючи «епіграфічний напрям» найбільш перспективним на кінець XIX ст. в античній археології [Бузескул 1900 : 61].

Історик закликав інших дослідників дотримуватися принципу об'єктивності та активно використовувати принцип системності та метод аналогії, що набули культового значення у позитивістській дослідницькій методиці.

В. П. Бузескул надавав культового значення принципу об'єктивності. Неодноразово він наголошував на взаємозв'язку суспільно-політичної ситуації та поглядів істориків [Бузескул 1929а :137, 153 та ін.]. Але він закликав колег по-можливості звести до мінімуму вплив зовнішніх обставин на свою творчість. На переконання В. П. Бузескула, кожний вчений повинен шукати об'єктивну істину, бо «поєднання історії та політики може привести до крайньої суб'єктивності та тенденційності, до перекручення та підтасовки фактів, до суджень про далеке минуле з точки зору сучасного часу» [Бузескул 1896 : 232].

Зміну проблемного поля історичної науки В. П. Бузескул пояснював змінами її методології. Посилаючись на К. Лампрехта, харківський професор підкреслював, що принцип причинності може бути «застосованим лише в історії побуту, стані мас» [Бузескул 1903: 460].

В. П. Бузескул критикував Л. фон Ранке за не увагу до соціально-економічної проблематики: «Великий історик звертає увагу на явища розумового життя народів, наприклад, є чудові сторінки, присвячені грецькій поезії та філософії. Але, на жаль, у Ранке залишена зовсім без уваги економічна та соціальна сторона, і ця зневага заходить іноді занадто вже далеко. Особливо відчутний цей пропуск там, де мова йде про падіння Західної Римської імперії. Смішно, звичайно, пояснювати це падіння виснаженням ґрунту, як це роблять деякі природознавці (Лібіх). Проте не менш помилково пояснювати подібну подію й одними лише зовнішніми причинами» [Бузескул 1885:33]. Водночас, закликаючи науковців до об'єктивності, В. П. Бузескул визнавав соціальний характер історичної науки: «Дух

та вимоги часу, різні течії в сфері філософської та політичної думки, настрої та ідеали суспільства, особисті погляди та симпатії автора ніде не відбиваються так яскраво і не впливають так могутньо, як в області вивчення явищ минулого, навіть такого віддаленого від нас, як історія Греції» [Бузескул 1903: 298]. Про суспільно-політичну обумовленість наукової творчості харківський професор неодноразово писав, характеризуючи праці Л. фон Ранке, І. Г. Дройзена, Г. Зібеля та інших німецьких істориків XIX – початку XX ст. [Бузескул 1903: 321, 326, 459–462, 478–479; Бузескул 1922 : 189–193; Бузескул 1896 : 201–202, 231 та ін.; Бузескул 1886 : 58; Бузескул 1885 : 33].

В. П. Бузескул найбільше уваги приділив джерелознавчій методиці професора Берлінського університету Л. фон Ранке. Сутність розробленого Л. фон Ранке «критичного методу» харківський професор охарактеризував наступним чином: «Потрібно звертатися до найбільш вірогідних, справжніх джерел, розібратися в них, встановити їх генеалогію, їх залежність одне від одного, дійти до першоджерела, визначити ступінь достовірності автора, місце та час його життя, складання ним своєї праці, з'ясувати його відносини, можливість та бажання повідомити істину, вияснити його фізіономію, його індивідуальність» [Бузескул 1926: 1125]. Фактично таких дослідницьких принципів дотримувався і сам В. П. Бузескул. Харківський історіограф захоплювався об'єктивністю Л. фон Ранке, яка «у багатьох випадках дійсно гідна подиву. Протестант, він дав неупереджену „Історію пап” нового часу, неупереджену настільки, що, коли вона з'явилася, поширилася чутка, немовби Ранке перейшов у католицтво» [Бузескул 1915b: 28]. Тож цілком логічно, що найбільшої похвали у вченого заслуговує строга безпристрасність Л. фон Ранке: «Наскільки взагалі можна історіку відректися від своїх симпатій та антипатій при викладі явищ минулого, настільки зробив це Ранке» [Бузескул 1886 : 58].

В. П. Бузескул позитивно оцінював результати застосування історико-порівняльного методу в історичних дослідженнях, які, за оцінкою харківського професора, доводять правильність еволюційної теорії: «Від-

криваються проміжні ланки між періодами та явищами, що не мають, здавалося б, нічого спільного між собою..., встановлюється неперервний зв'язок там, де його раніше і не підозрювали» [Бузескул 1915a:558]. Еволюційний підхід більш чітко простежується в його роботах із всесвітньої історії, в тому числі з історії Стародавньої Греції.

В той же час В. П. Бузескул закликав до обережності при застосуванні цього методу. За його спостереженнями в процесі порівняння стародавнього світу та нового часу відбувається модернізація античності, що веде «до крайнощів, до перебільшень, до намагань встановити подібність навіть там, де її по суті немає, або там, де вона лише примарна» [Бузескул 1905: 5]. Далі він уточнював: «За всього паралелізму та аналогії між старовиною та новим часом немає і не може бути повної тотожності: кожне історичне явище само по собі індивідуальне... минуле не зникає зовсім без сліду: в спадок від нього залишається багато з того, що переживе століття та вплине на наступний розвиток – ідеї, установи, культура» [Бузескул 1905 : 6]. Історик визнавав, що не можна «зовсім заперечувати існування аналогії в історичному розвитку стародавнього та нового світу», але підкреслював умовний характер історичних аналогій [Бузескул 1905 : 7; його подібна думка: Бузескул 1915a : 560], бо «легко впасти у крайність та перебільшення» [Бузескул 1915a : 560-561].

В. П. Бузескул пропагував також і статистичний метод. Історик наголошував і на успішності використання статистичного методу «при дослідженні явищ соціального життя» [Бузескул 1915a : 475].

В. П. Бузескул у серії статей [Бузескул 1892–1893; Бузескул 1894b] та у книзі «Афинская полития Аристотеля, как источник для истории государственного строя Афин до конца V в.» [Бузескул 1895] детально проаналізував текст самого новознайденого твору. Дослідник підтримав версію про авторство Аристотеля, визначив час його написання. Важливим досягненням харківського історика стала його спроба співвіднести «Афінську політію» з головною працею давньогрецького мислителя «Політика». З цією метою В. П. Бузескул визна-

чив коло джерел, якими користувався (чи міг користуватися) Арістотель при складанні трактатів. Науковець відмітив у праці Арістотеля деякі неточності, наприклад, щодо Драконівської конституції (розділ 4) і участі Фемістокла в акції Ефіальта проти ареопагу (розділ 25). Але у цілому учений високо оцінив новознайдену працю Арістотеля: «До відкриття Αθ[ηναίων] Πολ[ιτεία] ми не мали особливого ... спеціального джерела, який давав би нам історію афінської демократії в пов'язаному вигляді. Доводилося задовольнятися наявними у різних авторів і в написах даними, іноді, правда, дуже важливими і цікавими, але розкиданими, і мимохідь лише зробленими, випадковими вказівками» [Бузескул 1895: 475]. «Завдяки нововідкритому твору ... ми переконалися в порівняльній достовірності нашого переказу і точності хронології, в основі якої лежать ... списки архонтів» [Бузескул 1895 : 475].

Харківський професор не підтримав надзвичайно критичне ставлення Г. Мюллер-Ар-Штрюбінга щодо античних писемних джерел, особливо Фуکیدіда. Він вважав правдивими більшість фактів, викладених в античних писемних джерел, до того ж підтверджених новітніми на кінець XIX ст. археологічними й епіграфічними дослідженнями: «Новітні великі відкриття, як не вражають їх результати, ... підтвердили, однак,

свідчення поетів й істориків і повинні були стримувати наш скептицизм, вселити більше довіри до античної традиції. Відкриття Шлімана й інших показали, що в гомерівському епосі не все брехня і вигадка: на місці стародавнього Іліона, як виявилось, дійсно було місто, багато в чому схоже на гомерівську Трою; Мікени дійсно були резиденцією владик... Вже в VI ст. в Афінах були накреслені на камені написи, і, отже, аттичні хроністи могли користуватися ними» [Бузескул 1911: 10–11].

Висновки. В. П. Бузескул чітко і послідовно дотримувався всіх елементів позитивістської моделі історіописання: віра у суспільний прогрес, визнання історичного процесу закономірним, багатофакторним, розробка теорії суспільної еволюції. У цьому відношенні його варіант не відрізнявся від загальноєвропейського прототипа. Його фактографічний стиль історичного мислення був типовий саме для послідовників позитивізму. Ліберальні переконання В. П. Бузескула найяскравіше проявилися під час революційних подій 1905–1907 та 1917–1920 рр. публічним засудженням вченим смертної кари та інших видів репресій. Його просвітницькі уподобання сконцентровані у словах вченого про надзвичайну важливість науки, освіти і культури для розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

- Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). Х.: Видвоун-ту, 2013. 560 с.
- Бузескул В. П. Афинская полития Аристотеля, как источник для истории государственного строя Афин до конца V в. X., 1895. VI, 484 с.
- Бузескул В. П. Введение в историю Греции. X. : Тип. М. Зильберберга, 1903. V, 535 с.
- Бузескул В. П. Введение в историю Греции : Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в. 3-е изд. Пг. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1915а. 592 с.
- Бузескул В. П. Вопрос о новооткрытой Αθηναίων Πολιτεία. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1892. № 7. С.142–189; 1893. № 5. С.134–212; № 10. С.450–483;
- Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX и начале XX века. Ч. 1 Л. : Изд-во АН СССР, 1929а. 218 с.
- Бузескул В. П. Генрих Зибель как историк-политик. *Записки Харьковского университета*. 1896. № 4. С. 201–235.
- Бузескул В. П. Германский учёный об “адвокатской республике”. *Анналы : журн. всеобщей истории*. 1922. № 1. С. 189–193.
- Бузескул В. П. Гражданские войны, диктатуры и террор. 1920 г. *Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургский филиал*. Ф. 825. Оп.1. Спр. 5. арк. 1–17.
- Бузескул В. П. Дни баррикад в Харькове в октябре 1905 г. (личные воспоминания). *Голос минувшего*. 1917а. №7–8. С. 335–350.
- Бузескул В. П. Женский вопрос в древней Греции. X. : Тип. Кушнерева, 1905. 42 с
- Бузескул В. П. Из истории критического метода. Ранке и Штенцель : докл. в заседании отд. ист. наук и филологии 19 мая 1926 года. *Известия Академии наук СССР*. 1926. Т. 20 (12). С. 1123–1138.
- Бузескул В. Из истории Харьковского университета второй половины 70-х годов прошлого века. *Наукові записки Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури*. 1927. № 6. С. 1–14.
- Бузескул В. П. Исторические этюды. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. VII, 406 с.

- Бузескул В. П. Коммунистические идеи 2300 лет тому назад. *Жизнь России*. 1917b. 20 дек. (№ 7). С. 3.
- Бузескул В. П. Леопольд Ранке : (некролог). *Журнал Министерства народного просвещения*. 1886. № 7. С. 50–61.
- Бузескул В. П. В. К. Надлер (некролог). *Журнал Министерства народного просвещения*. 1894a. № 5. С. 40–45.
- Бузескул В. П. Обзор немецкой литературы по истории средних веков : (лекция, чит. в Имп. Харьк. ун-те 26 апр. 1885 г.). Х. : Тип. Счасни, 1885. 38 с
- Бузескул В. П. М. Н. Петров : (некролог). *Журнал Министерства народного просвещения*. 1887. № 3. С. 42–47.
- Бузескул В. П. Прения о смертной казни 2300 с лишним лет тому назад. *Московский еженедельник*. 1907. №13. С. 36–39.
- Бузескул В. П. Речь в ответ на приветствия и доклады в заседании научно-исследовательской кафедры истории европейской культуры. *Наукові записки / Праці Харківської науково-дослідної кафедри історії європейської культури*. 1929b. Вип. 3. С. 5–9.
- Бузескул В. П. Современная Германия и немецкая историческая наука XIX столетия. *Русская мысль*. 1915b. Кн. 2. С. 24–85.

- Bohdashyna O. M. (2013) Pozytyvizm v istorychnij nauksi v Ukraini (60-ti rr. XIX – 20-ti rr. XX st.) (Positivism in historical science in Ukraine (60s of the XIX – 20s of the XX century). Kh.: Vyd-vo un-tu. [in Ukrainian].
- Buzeskul V. P. (1895). Afynskaiapolytyia Arystotelia, kakystochnykdiastoryyhosud? - arstvennohostroia Afyndokontsa V v. (The Athenian politics of Aristotle as a source for the history of the state system of Athens until the end of the 5th century). Kh.: Typ. Zyl'berberha. [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1903). Vvedenye v ystoriyu Hretsyy (Introduction to Greek History). Kh.: Typ. Zyl'berberha.
- Buzeskul V. P. (1915a). Vvedenye v ystoriyu Hretsyy : Obzorystochnykov y ocherkrazrobotkyhrecheskoystoryy v XIX y v nachale XX v. (Introduction to Greek History: A Review of Sources and an Essay on the Development of Greek History in the 19th and Early 20th centuries). 3-e yzd. Ph. : Typ. M. M. Stasiulevycha. [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1892-1893). Vopros o novootkrytoj Aθnvaίων Πολιτεία (The question of the newly discovered Aθnvaίων Πολιτεία). *Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosvescheniya*. 1892, 7, 142–189; 1893. 5, 134–212; 10, 450–483 [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1929a). Vseobschaya istoriya y eio predstavytely v Rossyy v XIX - y nachale XX veka (The universal history and its representatives in Russia in the 19th and early 20th centuries). Ch. 1 L. : Yzd-vo AN SSSR.
- Buzeskul V. P. (1896). Henrykh Zybel' kak ystoryk-polytyk (Heinrich Siebelas a political historian). *Zapysky Khar'kovskohounyversyteta*, 4, 201–235 [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1922). Hermanskyj uchionyj ob "advokatskoj respublyke" (German scientist about the

- Бузескул В. П. Характерные черты научного движения в области греческой истории за последнее тридцатилетие (Об успехах и главных направлениях в греческой истории). *Русская мысль*. 1900. Кн. 2. С. 58–79.
- Бузескул В. П. (1894b). Aθnvaίων Πολιτεία Аристотеля как источник для истории афинской демократии до конца V в. до Р. X. *Журнал Министерства народного просвещения*. №6. С.329–373; №7. С.19–61.
- Кадеев В.И. Владислав Петрович Бузескул и «История афинской демократии». Послесловие. *Идеал свободы і рівноправ'я. Історія афінської демократії*. Х.: Тип. В.Скорнякова, 2004. С. 469–479.
- Матвеева Л. В. Бузескул Владислав Петрович – історик свого часу (витоки методу дослідження). *Східний світ*. 2004. № 3. С. 5–14.
- Набатова В. А. Жизнь, научная и педагогическая деятельность В. П. Бузескула. *История*. Алма-Ата, 1973. Вып.6. С.207–217.
- Нечухрин А. Н. Смена парадигм в российской историографии всеобщей истории (80-е гг. XIX в. – 1917 г.) : автореф. дис. на соискание научной степени доктора ист. наук : спец. 07. 00. 03 : "Всемирная история". Минск, 1993. 49 с.

REFERENCES

- "lawyer republic"). *Annaly: zhurn. vseobschejstoryy*, 1, 189–193 [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1920). Hrazhdanskye vojny, dyktatury y terror (Civil wars, dictatorships and terror). *Arkhyv Rossyjskoj Akademyy nauk. Sankt-Peterburhskyy fylyal*. F. 825. Op. 1, 5, 1–17. [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1917a). Dnybarrykad v Khar'kove v oktjabre 1905 h. (lychnye vospomynanyia) (Days of Barricades in Kharkov in October 1905 (personal memoirs)). *Holos mynuvsheho*, 7–8, 335–350 [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1905). *Zhenskyj vopros v drevnej Hretsyy* (The woman's question in ancient Greece). Kh. : Typ. Kushnereva [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1926). Yz ystoryy krytycheskoho metoda. Ranke y Shtentsel' (From the history of the critical method. Ranke and Stenzel): dokl. v zasedanyy ottd. yst. nauk y fylolohyy 19 maia 1926 hoda. *Yzvestyia Akademyy nauk SSSR*. (20), 1123–1138 [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1927). Yz ystoryy Khar'kovskoho unyversyteta vtoroj polovyny 70-kh hodov proshloho veka (From the history of Kharkov University in the second half of the 70s of the last century). *Naukovi zapysky Khar'kovskoi naukovy-doslidnoi kafedry istorii ukrains'koi kul'tury*, 6, 1–14.
- Buzeskul V. P. (1911). *Ystorycheskye etudy* (Historical sketches). SPb.: Typ. M. M. Stasiulevycha [in Russian].
- Buzeskul V. P. (1917b). Kommunysticheskye ydey 2300 let tomu nazad (Communist ideas 2300 years ago). *Zhyzn 'Rossyy*. 20 dekabria, 7, 3 [in Russian].

Buzeskul V. P. (1886). Leopold Ranke : (nekroloh) (Leopold Ranke: (obituary)). *Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosveschenyia*, 7, 50—61.

Buzeskul V. P. (1894a). V.K.Nadler : (nekroloh) (V. K. Nadler: (obituary)). *Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosveschenyia*, 5, 40—45 [in Russian].

Buzeskul V. P. (1885). *Obzor nemetskoj lyteratury po ystoriy srednykh vekov* (Review of German literature on the history of the Middle Ages). (lektsyia, chyt. v Ymp. Khar'k. un-te 26 apr. 1885 h.). Kh. : Typ. Schasny. [in Russian].

Buzeskul V. P. (1887). M. N. Petrov: (nekroloh) (M. N. Petrov: (obituary)). *Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosveschenyia*, 3, 42—47 [in Russian].

Buzeskul V. P. (1907). Prenyia o smertnoj kazny 2300 s lyshnym let tomu nazad (Death penalty debate over 2300 years ago). *Moskovskij ezhenedel'nyk*, 13, 36—39 [in Russian].

Buzeskul V. P. (1929b). Rech' v otvet na pryvetstvyia y doklady v zasedanny nauchno-ysledovatel'skoj kafedry ystoriy yevropejskoj kul'tury (Speech in response to greetings and reports at a meeting of the research department of the history of European culture). *Naukovi zapysky Kharkivs'koi naukovo-doslidnoi kafedry istorii ukrains'koi kul'tury* (3), 5—9 [in Russian].

Buzeskul V. P. (1915b). *Covremennaia Hermaniya y nemetskaia ystoriicheskaia nauka XIX stoletyia* (Modern Germany and 19th century German historical science). *Russkaia mysl'*, 2, 24—85 [in Russian].

Buzeskul V. P. (1900). Kharakternye cherty nauchnoho dvyzhenyia v oblasti hrecheskoi ystoriy za poslednye trydtsatyletye (Obuspekhhakh y glavnykh napravleniyakh v hrecheskoi ystoriy) (Characteristic features of the

scientific movement in the field of Greek history over the past thirty years (On the successes and main directions in Greek history)). *Russkaia mysl'*, 2, 58—79 [in Russian].

Buzeskul V. P. (1894b). Αθηναίων Πολιτεία Arystotelia kak ystochnyk dlia ystoriy afynskoj demokratyy do kontsa V v. do P. X. (Aristotle's Αθηναίων Πολιτεία as a source for the history of Athenian democracy until the end of the 5th century to P. X.). *Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosveschenyia*. 6, 329—373; 7, 19—61 [in Russian].

Kadeev V.Y. (2004). Vladyslav Petrovych Buzeskul y «Ystoriya afynskoj demokratyy». Posleslovye (Vladislav Petrovich Buzeskuland «History of Athenian Democracy». Afterword). *Idealsvobody i rivnoprav'ia. Istoriiia afins'koi demokratii*. Kh.: typ. V.Skorniakova, 469—479 [in Russian].

Matveieva L. V. (2004). Buzeskul Vladyslav Petrovych – istoryk svoho chasu (vytoky metodu doslidzhennia) (Buzeskul Vladislav Petrovich – a historian of his time (the origins of the research method)). *Skhidnyy svit*, 3, 5—14 [in Russian].

Набарова В.А. (1973). Zhyzn', nauchnaia y pedahohycheskaia deiatel'nost' V.P.Buzeskula (Life, scientific and pedagogical activity of V.P. Buzeskul). *Ystoriya* (6) 207—217 [in Russian].

Нечухрин А. Н. (1993). Smena paradyhm v rossijskoj ystoriyohrafiy vseobschej ystoriy (80-e hh. XIX v. – 1917 h.) (Change of paradigms in Russian historiography of universal history (80s of the XIX century – 1917): avtoref. dys. na soyskanye nauchnoj stepeny doktora yst. nauk : spets. 07. 00. 03 : “Vsemyrnaia ystoriya”. Минск. [in Russian].

УДК 93(477)

DOI: 10.34142/2313-2345.2020.57.23

Попович В. В.

аспірант кафедри всесвітньої історії

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

<https://orcid.org/0000-0002-0720-6541>

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ УРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: АКЦЕНТИ ТА ВІЗІЇ

В рамках статті аналізується науковий доробок, присвячений повсякденню студентів УРСР в другій половині ХХ ст., а також реконструюється історіографічний образ радянського студентства, що склались у сучасній українській історіографії. Історіографічний масив, присвячений зазначеному питанню, частково спирається на радянські соціологічні дослідження, значна частина яких була виконана в період «перебудови». Загалом проблема в українській історіографії досліджена нерівномірно як в проблемній, так і в хронологічній площинах. Дається взнаки і дисциплінарна розмежуваність теми. В рамках своїх досліджень науковці зосереджуються переважно на таких складових студентського повсякдення, як академічне життя, дозвілля, спорт, матеріально-побутове становище, громадсько-політична активність, прояви нонконформізму. Хоча розглянутий образ не викликає гострих дискусій в науковій спільноті, дати йому однозначну концептуальну характеристику досить складно.